

PREZENȚA CĂRȚII BLĂJENE ÎN FONDURI ȘI COLECȚII DIN BUCOVINA ISTORICĂ

Olimpia Mitric

Fără îndoială, circulația cărților, reconstituită îndeosebi prin intermediul însemnărilor marginale păstrate pe filele lor sau a altor mărturii documentare, constituie unul din capitolele cele mai interesante din istoria culturii. Ea a fost întotdeauna un factor activ în menținerea conștiinței de neam și limbă, în formarea unei culturi românești unitare. De aceea, se impune necesitatea catalogării tuturor fondurilor și colecțiilor de manuscrise și tipărituri, pentru că numai așa se va putea cunoaște și conținutul însemnărilor marginale. O bibliografie bogată încearcă să surprindă semnificațiile pe care le implică circulația cărții în Evul Mediu cultural românesc, nu numai dinspre Țara Românească și Moldova spre Transilvania, ci și invers, în ciuda multor opreliști. Este adevărat, despre circulația cărților transilvănene dincolo de Carpați s-a scris mai puțin. Numai cercetările viitoare la marii deținători de carte veche, încă neexplorați, în principal publicarea de cataloage, vor îmbogăți substanțial literatura de specialitate.

O modestă contribuție, în sensul acesta, ne propunem să aducem și noi în articolul de față. Avem în vedere exemplarele de carte veche (identificate până acum) imprimate la Blaj, cu circulație în Bucovina istorică și în zonele limitrofe, și cele care se păstrează astăzi în cele mai cunoscute fonduri și colecții de valori bibliofile din județul Suceava: Depozitul centralizat de carte veche din incinta Mănăstirii Teodorenii din Suceava, mănăstirile Putna, Sucevița, Dragomirna și „Sf. Ioan cel Nou de la Suceava”, muzeele „Tehnici populare bucovinene” (acum: „Samuil și Eugenia Ioneț”) din Rădăuți, „Arta lemnului” din Câmpulung Moldovenesc, Muzeul de Artă „Ion Irimescu” din Fălticeni, Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale.

Începem cu prezentarea cărților blăjene atestate documentar în inventare vechi de arhivă sau în diferite publicații, cu speranța că n-au dispărut definitiv, că vor fi redescoperite cândva. Cu prilejul câtorva stagii scurte de documentare la Arhivele Statului din Cernăuți, în Fondul Mitropolia Bucovinei, am descoperit inventare vechi bisericești originale (cele mai vechi de la sfârșitul secolului al XVIII-lea) ale unor biserici și mănăstiri din eparhie, ce ne-au surprins prin bogăția lor de informații. În două inventare, ale unor biserici din zona Sucevei, am găsit înregistrate și tipărituri de Blaj. Astfel, în inventarul bisericii din satul Stulpicani¹, este trecut „un *Catavasieri* moldovenești

¹ Dosar 2264, f. 37v.

[românește – n.n.] și grecești, tipărit la Blaj, coala în 8, 1765, slab la legătură”; din investigațiile pe care le-am întreprins n-am găsit semnalată această ediție, între cele cunoscute, după cum se poate constata și din prețiosul catalog de expoziție, editat de curând la Alba Iulia, sub egida Universității „1 Decembrie 1918” și a Muzeului Național al Unirii². Desigur, este o greșeală de citire a unității din cuprinsul anului sau o altă confuzie. Totuși, deoarece în descrierea celorlalte cărți vechi, cuprinse în inventar, n-am depistat nici o greșeală, inclusiv de datare, ne-am decis să nu renunțăm la semnalarea ei. Cine știe?! Celălalt inventar, al enoriei din Calafindești³, conține un exemplar din *Liturghii*, 1807.

În același fond, dintr-o perioadă mai recentă (1936), se păstrează, în formă dactilografiată, inventarul Muzeului Arhidiecezan al Bucovinei din Palatul Mitropolitan din Cernăuți⁴, care cuprinde descrierea a 386 de cărți tipărite și manuscrise, expuse în camerele I-V ale muzeului. Dintre cele înregistrate, șase titluri provin de la Blaj: *Penticostar* (1768), *Octoib* (1770), *Molitvenic* (1784), *Liturghii* (1807), *Evhologhion* (1815), *Strastnic* (1817).

Din *Bibliografia românească veche*⁵, aflăm că, între deținătorii unor exemplare din *Catehismul cel Mare*, ed. III (1804), se afla, pe lângă Biblioteca Academiei Române, și Biblioteca Facultății de Teologie din Cernăuți.

În *Codrul Cosminului*⁶, în articolul *Un Triod necunoscut*, dr. Vlad Pașchivski <Bănățeanu> descrie un exemplar din *Triod* (1771), colligat cu *Strastnic* (1773), nesemnalat în BRV II (a fost inclus doar ulterior, în vol. IV⁷). Articolul, însoțit de reproducerea foii de titlu, este reluat în *Bibliotecile noastre*⁸. Important este că autorul ne dă amănunte în legătură cu proveniența colligatului: „Volumul conținând ambele cărți bisericești a fost adus de un elev cercetaș din comuna Criva, județul Hotin, la Căminul cercetășesc din Cernăuți și încorporat Bibliotecii de cărți vechi românești, înființată la acest cămin de comandantul cercetașilor din Bucovina și Moldova de nord, d-l. căp<itan> Sidorovici <Teofil>”.

² Eva Mârza, Doina Dregheciu, Gabriela Mircea, *Pietre pentru zidirea românității moderne. Vechile tipărituri blăjene de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (1747-1830). La 260 de ani de la debutul activității imprimăriei din Blaj. Rememorare și expoziție temporară de carte. Catalog*, Alba Iulia, 2007, p. 14-15.

³ Dosar 2272.

⁴ Dosar 1762, f. 78-91.

⁵ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*. Vol. II. 1716-1808, București, 1910 (în continuare: BRV II) 667, p. 449.

⁶ *Buletinul Institutului de Istorie și Limbă din Cernăuți*, I, 1924, p. 578-579.

⁷ Ion Bianu, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche*. Vol. IV. *Adăugiri și îndreptări*, București, 1944, 151, p. 89-90.

⁸ *Buletin bibliografic*, supliment la *Junimea literară* (Cernăuți), II, 1925, nr. 1-2, p. 4.

Gheorghe Ghibănescu, în *Ioan Neculce*⁹, ne semnalează prezența a două cărți de Blaj (*Strastnic*, 1800, și *Triodion*, 1813), cumpărate de clucerul Constantin Luca, împreună cu soția sa, și donate bisericii „Uspenia” din satul Huși (lângă Fălticeni), la 1 martie 1818. De asemenea, transcrie însemnările de danie (de fapt, aceeași însemnare, cu mici deosebiri), ce conțin obișnuitul blestem, adresat aceluia care, nu numai ar fi în stare să fure sau să înstrăineze cărțile, dar să și lase „ceva necetit sau necântat în vremea slujbei”. Pentru aceste elemente de noutate, preluăm însemnarea, de pe filele Triodului:

„Această carte, Triod, s-au cumpărat de mine (păcătosul Constantin Luca, clucer) și soțul meu Efrosina, care carte s-au cumpărat, împreună și cu Strastele, drept 42 de lei și s-au afierosit la sf. biserică din Huși, ca să fie pentru slujba bisăricii, iar cine a fura-o aceste cărți sau ori cu ce chip se vor înstrăina de la această sfântă biserică sau va lăsa ceva necetit sau necântat în vremea slujbei, unul ca acela să fie blăstămat și afurisit și vreo procopsală să nu vadă în toată viața lui și de ostenele lui nici un folos să nu aibă, ce alții să le răpască din mâna lui; și s-au cumpărat, la anul 1818, martie 1”.

Înainte de anul 1925, un exemplar din *Biblie* (1795) se mai găsea în biblioteca mănăstirii Sucevița¹⁰; un *Triod* (1771) ne este semnalat în proprietatea schitului Rarău¹¹. În anii din urmă, Ioana Cristache Panait, cercetând cartea veche românească din secolul al XVIII-lea aflată în posesia bisericilor de lemn din județul Suceava, ne-a făcut cunoscut un exemplar din *Catavasier* (1769), păstrat la biserica „Sfinții Arhangheli” din localitatea Todirești¹².

La scurt timp după definitivarea activității de fișare și luare în evidență a cărții românești vechi din proprietatea celor mai importanți deținători din județul Suceava, am publicat un articol despre prezența tipăriturilor transilvănene în colecțiile noastre; erau prezentate pe titluri, în ordine cronologică. În dreapta fiecărui titlu am indicat: anul de apariție, numărul total de exemplare, deținătorii, numerele de inventar¹³. În ceea ce privește cartea de Blaj, astăzi situația nu s-a schimbat prea mult: 24 de titluri în 98 de exemplare (față de 96 de exemplare, în anul 1987). Aceste exemplare au fost descrise ulterior (inclusiv cu transcrierea însemnărilor marginale) în catalogul pe care l-

⁹ *Buletinul Muzeului Municipal din Iași*, la rubrica „Desbateri și comunicări”, fascicola 7, 1928, p. 252 și 253.

¹⁰ D. Dan, *Mănăstirea Sucevița. Cu anexe de documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*, București, 1923, p. 93.

¹¹ P. Gheorgheasa, *Monografia școalelor și bisericilor de pe moșia regală Broșteni, județul Suceava*, București, 1906, p. 107.

¹² Ioana Cristache Panait, *Circulația în Moldova a cărții în limba română tipărită în secolul al XVIII-lea, în Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1972, nr. 5-6, p. 423.

¹³ Olimpia Mitric, *Cartea românească veche tipărită în Transilvania aflată în colecțiile județului Suceava, în Suceava – Anuarul Muzeului Județean*, XIII-XIV, 1986-1987, p. 253-257.

am publicat, în două ediții, în anii 1992-1995 și 2005¹⁴. Potrivit tabelelor A, B, cuprinzând repartitia fondului de carte după categoria de deținători și locul de apariție¹⁵, tipografia de la Blaj se situează pe locul șase (după centrele tipografice de la Iași, București, Râmnic, Neamț și Buda), ocupând în schimb primul loc în rândul tipăriturilor din Transilvania (Sibiu, Alba Iulia, Brașov, Cluj, Bistrița).

Analizând însemnările referitoare la circulația acestor cărți, am constatat că, de cele mai multe ori, au ajuns aici prin cumpărare (mai puține prin donație), fără să știm întotdeauna cine le-a adus și în ce împrejurări. De pildă, unul dintre vânzători (dar și legătorul cărților), era cunoscutul tipograf cernăuțean Petru Ekhardt; din Cernăuți, de „la casa lui”, este cumpărat un *Strastnic* (1804) pentru biserica din Brăiești¹⁶. În anul 1777, locuitorii comunei Straja au cumpărat un *Octoib*, tipărit la Blaj, în 1770¹⁷. Câteva însemnări marginale ne informează asupra circulației cărților în Transilvania, înainte de a trece munții: în anul tipăririi, 1770, un *Octoib* este cumpărat cu șase florini, chiar din tipografia mănăstirii „Bunavestire” din Blaj, de către „Paștu diacul din sat Sălaj”¹⁸; Grozav Ion cumpără un *Penticostar* <1768> cu 7 florini și patru suștaci de la popa Lontie din Bistrița, în 13 martie 1787¹⁹.

În catalog, în prezentarea unor exemplare complete, am avut posibilitatea să aducem contribuții la descrierea din BRV, în ceea ce privește paginația (*Catavasier*, 1824²⁰) și ilustrațiile (*Penticostar*, 1768²¹; *Evanghelie*, 1776²²; *Strastnic*, ed. a III-a, 1804²³; *Liturghii*, 1807²⁴; *Penticostar*, 1808²⁵; *Evanghelie*, ed. a III-a, 1817²⁶; *Strastnic*, 1817²⁷).

Pentru cei interesați de circulația cărții blăjene, de frecvența unor titluri, prezentăm în continuare titlurile tipăriturilor cu circulație în Bucovina, în trecut și astăzi. Pentru fiecare titlu, indicăm poziția din BRV sau din alte lucrări de

¹⁴ Eadem, *Cartea românească veche în județul Suceava (1643-1830)*. Catalog, vol. I-IV. Cuvânt înainte de prof. dr. doc. I.C. Chițimia, Suceava, 1992-1995; ed. a II-a, revăzută și adăugită, Suceava, 2005. Toate trimerile ulterioare se vor face la ed. a II-a.

¹⁵ Din cadrul studiului introductiv, p. 18-22.

¹⁶ Depozitul centralizat, nr. inv. 6821.

¹⁷ Muzeul „Samuil și Eugenia Ioneț” din Rădăuți, nr. inv. 1037.

¹⁸ Depozitul centralizat, parohia „Sf. Nicolae” din Liteni, nr. inv. 488.

¹⁹ Depozitul centralizat, parohia „Sf. Nicolae” din Liteni, nr. inv. 485.

²⁰ *Ibidem*, p. 287, nota 32.

²¹ *Ibidem*, p. 138.

²² *Ibidem*, p. 146.

²³ *Ibidem*, p. 208.

²⁴ *Ibidem*, p. 225.

²⁵ *Ibidem*, p. 229.

²⁶ *Ibidem*, p. 266.

²⁷ *Ibidem*, p. 268.

referință și numărul total de exemplare. Informații mai complete, pentru exemplarele păstrate în județul Suceava, pot fi găsite în catalogul menționat.

În concluzie, fără a mai descifra și alte posibile semnificații, putem afirma că cele 111 tipărituri blăjene, toate cărți liturgice, și-au împlinit menirea și dincolo de Carpați, ajungând în mod special în biserici sătești, unde lipsa de cărți era mai mare. După cum se știe, în Moldova, pe tot parcursul secolului al XVIII-lea și până la instalarea tipografiei de la Neamț (în anul 1807), a existat o permanentă lipsă de cărți tipărite. Numai tipografia Mitropoliei din Iași, a cunoscut activitatea cea mai bogată, deși cu întreruperi, pe când celelalte tipografii, din cadrul Episcopiei de la Rădăuți, cele particulare conduse de Duca Sotirioviți și Mihail Strilbițki, cu importanță în peisajul culturii românești, au constituit episoade efemere.

ANEXĂ

Prezența cărții blăjene în Bucovina istorică

1. *Catavasier româno-grecesc*, 1765 <?>: 1 exemplar.
2. *Penticostar*, 1768 (BRV, IV, 143): 4 exemplare.
3. *Catavasier*, 1769 (BRV, II, 364): 1 exemplar.
4. *Octoih*, 1770 (BRV, II, 371; IV, p. 252-253): 6 exemplare.
5. *Triod*, 1771 (BRV, IV, 151): 3 exemplare.
6. *Psaltire*, 1773 (BRV, IV, 152): 1 exemplar.
7. *Strastnic*, 1773 (BRV, II, 382): 1 exemplar.
8. *Evangelie*, 1776 (BRV, II, 394): 5 exemplare.
9. *Catavasier*, 1777 (BRV, II, 404; IV, p. 92): 3 exemplare.
10. *Ceaslov*, ed. a V-a, 1778 (BRV, II, 413; Poenaru, *Contribuții*²⁸, p. 216): 1 exemplar.
11. *Octoih*, 1783 (BRV, IV, 179): 4 exemplare.
12. *Molitvenic*, 1784 (BRV, II, 475; IV, p. 264; Poenaru, *Contribuții*, p. 222): 3 exemplare.
13. *Ceaslov*, 1786 (BRV, II, 501; IV, p. 265): 1 exemplar.
14. *Octoih*, ed. a IV-a, 1792 (BRV, II, 556): 3 exemplare.
15. *Catavasier*, 1793 (BRV, II, 559; IV, p. 267-268; Poenaru, *Contribuții*, p. 244): 2 exemplare.
16. *Biblia*, 1795 (BRV, II, 595): 10 exemplare.
17. *Triod*, 1800 (BRV, II, 629): 4 exemplare.
18. *Strastnic*, 1800 (BRV, IV, 265): 1 exemplar.
19. *Apostol*, 1802 (BRV, II, 644): 7 exemplare.
20. *Strastnic*, ed. a 3-a, 1804 (BRV, II, 674): 9 exemplare.
21. *Catehismul cel mare*, ed. a 3-a, 1804 (BRV, II, 667): 1 exemplar.
22. *Liturgii*, 1807 (BRV, II, 721): 6 exemplare.
23. *Penticostar*, 1808 (BRV, II, 746): 8 exemplare.

²⁸ Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, 1973 (în continuare: Poenaru, *Contribuții*).

24. *Triodion*, 1813 (BRV, III²⁹, 836): 1 exemplar.
25. *Apostol*, 1814 (BRV, III, 845): 6 exemplare.
26. *Evhologhion*, ed. a 3-a, 1815 (BRV, III, 875; IV, p. 300): 10 exemplare.
27. *Evangelie*, ed. a 3-a, 1817 (BRV, III, 940): 5 exemplare.
28. *Strastnic*, 1817 (BRV, III, 947): 2 exemplare.
29. *Catavasier*, 1824 (BRV, III, 1205): 1 exemplar.
30. *Octoih*, 1825 (BRV, III, 1242): 1 exemplar.

THE PRESENCE OF THE BLAJ BOOKS AMONG STOCKS AND COLLECTIONS IN HISTORICAL BUKOVINA

Summary

In the present article we will turn to account 111 copies of old Romanian books printed in Blaj, which recorded a certain circulation in historical Bukovina and in its surrounding areas, documentarily attested (identified so far), but also the one that are as of today preserved in the best known stocks and collections of bibliophile values in the district: the centralized warehouse of old books on the premises of Teodoren Monastery (Suceava), respectively the monasteries: Putna, Sucevița, Dragomirna and “Sf. Ioan cel Nou de la Suceava” (The new St. John of Suceava); the museums are not omitted: “Popular Bukovina techniques” (now “Samuil and Eugenia Ioneț” of Rădăuți, „The craft of wood” of Câmpulung Moldovenesc, the „Ion Irimescu” Art Museum of Suceava and the District Department of National Archives. From this point of view we emphasised some bibliological peculiarities of the copies printed in the Blaj office (starting with *Catavasier româno-grecesc* (Romanian-Greek Hymn Book), 1765, and ending with *Octoih* (Oktoihs), 1825) and we have underlined a few aspects referring to their circulation (private owners, institutions, libraries, collections, etc.)

As a conclusion to the present research, without deciphering other possible significances, the author asserts that many of the 111 copies of the identified printed material in Blaj, all liturgy books, have fulfilled their cultural and religious mission far beyond the Carpathian Mountains, reaching especially German churches, there there was great penury of books. On the other hand, in Moldavia of the 17th century and until the opening of the printing house in Neamț (in 1807) there had been a permanent lack of printed books, the old Blaj books arousing, through their presence and content, the interest of some circles of readers in the area of modern Romanian culture in historical Bukovina.

²⁹ Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche*. Vol. III. 1809-1830, București, 1912-1936 (în continuare: BRV, III).